

Β Ι Β Λ Ι Ο

κ ρ ι τ ι κ έ ς & π α ρ ο υ σ ι ά σ ε ι ς

ΒΑΓΓΕΛΗΣ ΧΑΤΖΗΒΑΣΙΛΕΙΟΥ

Τί είναι και τί θέλει ή κριτική;

Γιώργος Αράγης, Ζητήματα λογοτεχνικής κριτικής.
Τόμος Γ'. Αθήνα, Σοκόλης 2004, 102 σελ.

Τί ακριβώς ζητάει στά χρόνια μας ή κριτική; Μέ ποιές φιλοδοξίες κατεβαίνει στόν λογοτεχνικό στίβο, ποιούς στόχους βάζει ως προτεραιότητα και μέ ποιές προσδοκίες χαράσσει τή διαδρομή της; Κι ακόμη, ποιοί είναι οι κίνδυνοι πού τήν απειλοῦν καθημερινά, από τί ὀφείλει νά προστατευτεῖ και ποιά συγκεκριμένα μέτρα χρειάζεται νά πάρει γιά τήν ἀσφαλέστερη θωράκισή της; Τά ἐρωτήματα σπανίζουν (μέ τήν ἐξαίρεση βεβαίως τῶν γνωστῶν γενικόλογων ἀφορισμῶν) στίς συζητήσεις μας γιά τή λογοτεχνία, ἀλλά δέν εἶναι τυχαῖα οὔτε ἀδιάφορα. Ἡ κριτική, ακόμη και σέ μιάν ἐποχή κατά τήν ὁποία ἄλλοι παράγοντες πρωταγωνιστοῦν στήν προβολή και τή διάδοση τοῦ λογοτεχνικοῦ γίνεσθαι, δέν ἔχει πᾶψει νά παίζει τόν ρόλο της και νά συμβάλλει μέ ἕναν ὀρισμένο τρόπο στή διαμόρφωση τοῦ βάρους και τῆς σημασίας τῶν πραγμάτων. Ὁ Γιώργος Αράγης τό ξέρεει καλά, και οἱ ἀπαντήσεις πού δίνει στά προβλήματα μέ τά

ὁποῖα καταπιάνεται προδίδουν τό μέγεθος τῆς ἐμπλοκῆς του μαζί τους, καθώς και τόν ὄγκο τῆς ἐμπειρίας τήν ὁποία ὁ ἴδιος ἔχει ἀποκτήσει ὕστερα ἀπό μιὰ μακρόχρονη και ὀπωσδήποτε γόνιμη πορεία.

Θά πρέπει προκαταρκτικά νά πῶ ὅτι, μιλώντας γιά κριτική, ὁ Αράγης δέν ἔχει κατά νοῦν οὔτε τή φιλολογική ἔρευνα οὔτε τή θεωρία τῆς λογοτεχνίας. Ἡ κριτική μπορεῖ νά ἀγγίζει και τοῦς δύο αὐτούς πόλους, και νά προϋποθέτει ὡς ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ τήν παρουσία και τήν ἐπίδρασή τους, ἀλλά ἡ δουλειά της εἶναι διαφορετική: ὄχι νά ἀποκαταστήσει ἱστορικά ἢ νά ἐντάξει σ' ἕνα προδιαγεγραμμένο λογοτεχνικό σχῆμα τό κείμενο μέ τό ὁποῖο καταγίνεται ἀλλά, πολύ πῖο πρακτικά, νά τό ἐξηγήσει και νά τό ἀξιολογήσει, νά τό συσχετίσει μέ ἄλλα, ὁμόλογα παραδείγματα ἢ νά ἀναγνωρίσει στίς συντεταγμένες του τό σῶμα και τήν παράδοση τῆς λογοτεχνίας ἀπό τήν ὁποία προέρχεται. Μέ αὐτούς τοῦς ὅρους, ὁ Αράγης εἶναι ἔτοιμος νά ξετυλίξει τά θέματά του: ἀπό τήν ἱκανότητα τῆς κριτικῆς νά διαβάσει ἀνάμεσα στίς γραμμές και νά ἀνακαλύπτει στοιχεῖα και καταστάσεις πού δέν καταγράφονται ρητῶς («Ὁ λόγος σημαίνει ἀλλά και ὑποσημαίνει»), τόν τρόπο νομιμοποίησης τῶν κριτικῶν κειμένων, τά ὁποῖα συχνά διαφέρουν τά μάλα μεταξύ τους ὡς πρός τίς ἀποδεικτικές τους ἱκανότητες («Ὁ κριτικός ὀφείλει νά δείχνει τά χαρτιά του»), τήν ἀπόσταση πού κρατάει ἡ κριτική ἀνάλυση ἀπό τήν ἐπιστημονική προσέγγιση και ἐρμηνεία («Ἐρμηνεία, ἀξία και κριτική») και τόν παραμερισμό τῆς κριτικῆς ἀπό τήν πολιτική προώθησης και διαφήμισης τοῦ βιβλίου κατά τή διάρκεια τῆς τελευταίας δεκαετίας («Κριτική τῆς λογοτεχνίας και διαφήμιση») ὡς

τίς πασίδηλες αδυναμίες του βιογραφικού κριτικού μοντέλου («Βιογραφική κριτική: ένας φαῦλος κύκλος»), τίς μεθόδους συγκρότησης τῶν ἀξιολογικῶν κριτηρίων τῶν κριτικῶν («Ἀξιολογικά κριτήρια σέ τέσσερα κορυφαία κείμενα τῆς νεοελληνικῆς κριτικῆς. Ροῦδης, Παλαμᾶς, Ξενόπουλος, Σεφέρης»), τόν ἀποφασιστικό ρόλο τῶν παραθεμάτων στήν κριτική τῆς ποίησης («Δήλωση καί πραγμάτωση στόν ποιητικό λόγο: μιά συχνή κριτική παρερμηνεία»), τήν ἐπιρροή πού ἀσχοῦν οἱ κριτικοί πρόγονοι («Μέ ποιόν διαλέγεται ὁ κριτικός τῆς λογοτεχνίας;») καί, τέλος, τή δημιουργική ἀντίθεση ἢ ὁποία ἐνίοτε δημιουργεῖται ἀνάμεσα στίς ἐπιταγές πού ἐπιβάλλει μιά τοποθέτηση ἀρχῶν καί στίς ἐντελῶς διαφορετικές ἀντιδράσεις πού ὑπαγορεύει τό ἄμεσο αἰσθητήριο μιᾶς συγκεκριμένης ἐπιλογῆς («Δύο περιπτώσεις θετικῆς κριτικῆς παρά τίς ἀντίθετες θεωρητικές θέσεις τῶν κριτικῶν»). Αὐτό εἶναι τό κριτικό πανόραμα τοῦ Ἀράγη, στό ἐσωτερικό τοῦ ὁποίου οἱ ἀπόψεις του διατυπώνονται μέ καθαρή γλώσσα καί πλήρη σαφήνεια. Καί ἡ συζήτηση στήν ὁποία μᾶς προκαλεῖ καί μᾶς βάζει ἔχει σέ κάθε περίπτωση μεγάλο ἐνδιαφέρον, μιά καί ἐκεῖνο πού περιγράφεται καί ὀρίζεται ἐν προκειμένῳ ὡς ταυτότητα τῆς κριτικῆς ὄχι μόνο βρίσκεται πολύ κοντά στήν πραγματικότητα τοῦ λογοτεχνικοῦ περίγυρου, ὅπως καί τόν γνωρίζουν καί τόν ζοῦν ὅλοι ὅσοι ἔχουν συστηματική ἐπαφή μαζί του, ἀλλά καί ὑποδεικνύει μιά σειρά κριτικῶν λειτουργιῶν οἱ ὁποῖες συνδέονται στενά μέ τήν κειμενική πράξη τῆς λογοτεχνίας. Καί στά ἐννέα δοκίμια πού φιλοξενοῦνται στόν τόμο, ὁ Ἀράγης ἐπανερχεται φανερά ἢ ὑπόγεια, ἔμμεσα ἢ ἄμεσα, μέ ἐπίμονη ἢ λιγότερο ἐπίμονη διάθεση στό ἴδιο θέμα. Ἐκεῖνο πού ἔχει πάντα πρό ὀφθαλμῶν ὁ κριτικός, πέρα ἀπό κάθε ἐξωτερικό παράγοντα καί μακριά ἀπό οἰαδήποτε ἄνωθεν πα-

ράμετρο (τίς γενικές του ἀρχές, τή θεωρητική του ἀγωγή, τή φιλολογική του ὑποδομή, τίς ἀπαιτήσεις τῆς ἐκδοτικῆς ἀγορᾶς, τίς ἀρέσκειες ἢ τίς ἀπαρέσκειες τῆς συντεχνίας καί τήν προσωπικότητα ἢ τόν βίο τοῦ συγγραφέα) εἶναι τό λογοτεχνικό κείμενο: τό κείμενο καθορίζει τό ζῦγι καί τίς ἀναζητήσεις ἢ τίς ἀνιχνεύσεις του, τό κείμενο τόν ὀδηγεῖ στό νά κουνήσει καταφατικά τό κεφάλι ἢ στό νά προχωρήσει σέ μιάν ἀπορριπτική χειρονομία, τό κείμενο τοῦ προσφέρει τό ὕλικό γιά νά τεκμηριώσει καί νά ὀπλίσει μέ στέρεα ἐπιχειρήματα τίς ἐπιλογές του, ἔτσι ὥστε ὅταν κριθεῖ μέ τή σειρά του ἀπό τούς συγκαιρινούς ἢ τούς μελλοντικούς ἀναγνώστες του (ἂν καί ἐφόσον στό μέλλον θά συνεχίζονται νά γράφονται καί νά διαβάζονται κριτικές) νά μπορεῖ νά τροφοδοτήσῃ μιά συζήτηση θεμελιωμένη σέ καθορισμένους ἄξονες καί μέ συγκροτημένες προοπτικές.

Καί ἀξίζει, νομίζω, τόν κόπο νά συμπληρώσω κλείνοντας, πῶς ἡ προσήλωση αὐτή τοῦ Ἀράγη στόν ἀναντικατάστατο ρόλο τοῦ κειμένου δέν ἔχει σχέση οὔτε μέ κάποια στενότητα ὀπτικῆς οὔτε μέ ἕναν παλαιᾶς κοπῆς φορμαλισμό. Ὁ κριτικός μᾶς ἀφήνει σαφῶς νά ἐννοήσουμε πῶς τά ἐξωτερικά δεδομένα τῶν ἀναγνώσεών μας συμμετέχουν πάντα στόν σχηματισμό καί στήν ἐφαρμογή τῶν κριτηρίων μας – ἀρκεῖ νά μπορούμε νά τά ταιριάξουμε χωρίς παραστρατήματα καί παρατράγουδα μέ τά ἐσωτερικά σήματα τοῦ κειμένου, πού ἀποτελοῦν, ὅπως κι ἂν τό μετρήσουμε ἢ τό ἀποτιμήσουμε, ὅποια ρότα κι ἂν ἀκολουθήσουμε ὡς πρὸς τήν τελική του κατάταξη, τόν σταθερότερο καί τόν πλέον ἀσφαλῆ ὀδηγό μας. Μακάρι ἡ κριτική νά μᾶς προσέφερε πιό τακτικά τήν εὐκαιρία γιά συζητήσεις σάν κι αὐτές πού ἀνοίγει ὁ Ἀράγης – μέ μέτρο, χωρίς φενάκες καί ἀκκισμούς, καί μακριά ἀπό οἰονδήποτε ἀναγωγισμό.